

BISERICI DE LEMN DIN JUDEȚUL SIBIU

MĂRTURII ALE CIVILIZAȚIEI LEMNULUI

CIRCUIT TURISTIC RELIGIOS

Raluca ILIUȚ

In Romania, there are around 1400 wooden churches, as it is mentioned in a 2009 repertoire: in Transylvania and Banat there are around 650 churches, in Oltenia, Muntenia and Dobruja there are 490 churches, and in Moldavia 300 of them. Along the years, these monuments have been true cultural centers for the Romanian peasant. On the UNESCO list there appear eight wooden churches of Maramures together with the Danube Delta, the Saxon villages with the fortified churches, Horezu monastery, the painted churches of North Moldavia, Sighisoara citadel, the Dacian ruins, Sucevita monastery (that has just been recently added). The technique used to build those churches have inspired the minorities of Romania, the people of Moldavia Republic, Ukraine and Serbia. One of the examples of this source of inspiration is the wooden synagogue from Piatra Neamt. The research on the history of the Romanian people, on the evolution of the Romanian houses, have had as stating point the cultural richness of those churches. In this way, the researchers have discovered the cultural level of those times, the language spoken, the unit of measurement in use, the Christian faith, the folk tradition passed on from generation to generation. The Medieval message of the Transylvanian churches, the language of the geometric figures and of the wooden sculptures, especially the graphics found on the gates placed at the entrance in churches, prepare the faithful for the world of sacredness. Nowadays, those passionate about art fight time in order to maintain those gems in a proper conservation state in order to be preserved for the next generations.

Bisericile de lemn sunt monumente de arhitectură care au rezistat trecerii veacurilor și demonstrează generațiilor de azi simțul pentru frumos al înaintașilor noștri. Fiind cea mai accesibilă sursă încă din trecut, lemnul a fost materialul de construcție al primelor locuințe și al primelor unelte folosite în gospodărie.

Românii au știut să îmbine în prelucrarea lemnului ceea ce era necesar vieții practice cu ceea ce putea să le încânte ochii și sufletul. Putem vorbi de o civilizație a lemnului, cu nimic inferioară celei a pietrei sau a metalului, fiind singura civilizație care poate certifica identitatea populației românești în aceste zone: „Pentru noi, românii, creștini și oameni de bun-simț, satul românesc înseamnă veșnicia, trăirea, oglinda și icoana sufletelor noastre”¹.

Civilizația lemnului a fost mai târziu completată de civilizația pietrei și a fierului, pe care în timp au înlocuit-o.

Biserici de lemn au fost aproape în fiecare localitate din țara noastră, acolo unde a existat o populație românească: „Satele au trăit cu biserici de lemn până prin

¹ Cecilia Gândilă, *Presaca. Mlădie ca un spic de grâu*, Sibiu, Editura Alma Mater, 2000, p. 35.

veacul al XVII-lea. Numai în cei din urmă trei sute de ani s-a părăsit obiceiul de a întrebuința lemn pentru biserici”¹.

Locurile de odinioară, în care se adunau românii pentru a comunica cu Dumnezeu, au rămas puține la număr astăzi, lipsite în mare parte de slujbele religioase și de participarea românilor la acestea. Lăcașurile de cult declarate monumente au trecut o istorie nedreaptă, sub amprenta Imperiului Austro-Ungar, fiind jefuite, arse, dărâmate, pentru a-și pierde valoarea de loc sfânt. Cu toate că cele mai promovate monumente de arhitectură din județul Sibiu sunt cetățile și bisericile fortificate, lăcașurile de cult ridicate din bărne de lemn nu ar trebui să fie considerate mai prejos acestora, ele făcând parte din patrimoniul românesc cultural și istoric. Ridicate de meșteri necunoscuți de noi astăzi, care au folosit metode proprii și originale, specifice tradiției constructive populare, vechile biserici au reușit să se opună degradării în timp, transpunând prin lemn echilibrul dintre om și mediul înconjurător. Deseori, lăcașurile au fost construite cu strădania comunității, iar când comunitatea devenea mai numeroasă și necesita construcția unei biserici mai încăpătoare, vechea biserică era bine valorificată și nu distrusă, fiind donată unei alte comunități mai sărace, evitându-se astfel, arderea lemnului sfințit.

Arhitectura bisericilor de lemn, în contact cu cultura occidentală din epoci diferite, a primit influențe apusene observate în elementele construcției, pictură și sculptură. Un cercetător străin afirma că „...impresia acestor biserici de lemn este covârșitoare, neobișnuită, [...] ele oferă în forme esențiale claritatea și conștiința de sine arhitecturală”².

În România se păstrează peste 1.200 de biserici de lemn, construite înainte de anul 1900. Ele au câteva trăsături comune: planimetria, boltirea navei și acoperișul în patru ape. Planimetria este de trei feluri: rectangulară (cu pronaos, naos și altar), cu nava dreptunghiulară și absida poligonală și cu nava dreptunghiulară, pătrată sau poligonală, dar cu absida decroșată spre interior în raport cu pereții navei. Această varietate a planimetriei demonstrează originalitatea tehnicii constructive a bisericilor de lemn românești. Din punct de vedere al tehnicilor de construcție, cercetătorii împart bisericile pe regiuni conform trăsăturilor specifice zonelor. Lăcașurile de cult din România se pot împărți și astfel: cu structură „în cheutori”, „în căței”, „în furci” și tip „bordei”. Grupa bisericilor construite pe structură de lemn „în cheutori” este semnificativă și valoroasă în România, cu caracteristici în arhitectura europeană. Bisericile aparținând grupei constructive „în căței” sunt foarte puține în țară și se păstrează cu precădere în Banat și Moldova. Un mic grup de biserici printre cele mai rare sunt cele din Dobrogea construite pe structură „în furci de lemn”, cu pereții împlețiți din nuiele. Acestea sunt unicat, având valoare de patrimoniu național și european.

Din punct de vedere constructiv, bisericile sunt adevărate izvoare de cercetare ale evoluției adăposturilor umane. Ele au fost și vor fi studiate, dar o inventariere a lor nu a fost încă finalizată. Prima inițiativă a unei inventarieri a avut-o Comisia Culturală a Monumentelor Istorice de la Viena, dar din nefericire nu se cunosc rezultatele. Au urmat mai multe cercetări întreprinse de cercetători precum: Coriolan Petranu care a inventariat bisericile din Arad, Bihor și Hunedoara, Atanasie Popa este recunoscut prin studiile monografice ale lăcașurilor de cult, iar Victor Brătulescu și Ioana

¹ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, București, 1909.

² Laurențiu Toma, *Biserici de lemn din județul Sibiu*, Sibiu, Editura IMAGO, 2002, p. 2.

Cristache-Panait au studiat bisericile de lemn din Transilvania și Maramureș. Studiul acestor monumente este un imens tezaur de cunoștințe nevalorificate în domeniul arhitecturii, iconografiei și istoriei culturale.

Bisericile de lemn reconstruite și restaurate în Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Valorificator al moștenirii culturale românești, Muzeul Civilizației Populare Tradiționale ASTRA din Dumbrava Sibiului proiectează după 1990, un nou sector tematic, intitulat *Edificiile de utilitate public-socială*, ce avea să cuprindă și cele trei biserici de lemn transferate mai târziu din județele Sălaj, Cluj și Gorj, care vor mijloci legătura omului cu Dumnezeu prin săvârșirea serviciului religios.

Prima biserică de lemn strămutată în Muzeul ASTRA, cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* din localitatea Bezded, județul Sălaj, este datată la jumătatea secolului al XVIII-lea. Biserica se caracterizează prin sistemul constructiv de îmbinare a pereților din bârne, orizontale, cioplite și „încheiate în cheutori”. Edificiul este în strânsă legătură cu casa țărănească românească, ilustrând conceptul de „biserică-casă” prin prezența prispei pe latura lungă, având stâlpii și arcadele fixate în cuie de lemn. Biserica din Bezded demonstrează tehnica aplicată la realizarea bolților cilindrice din lemn și a scheletelor de susținere a turlelor înalte, caracteristice bisericilor din Transilvania¹.

Altarul este de formă poligonală, acoperit cu o boltă semicilindrică, dezvăluind prin pictură scene precum *Punerea în mormânt a Mântuitorului, Euharistia, Sfinții Trei Ierarhi, Schimbarea la Față, Jertfa lui Avraam*, iar pe boltă *Sfânta Treime* veghează asupra credincioșilor veniți să intre în comuniune cu Dumnezeu.

Restaurată în Muzeu în aer liber din Dumbrava Sibiului în anul 2004, biserica cu hramul *Pogorârea Sfântului Duh*, din satul Dretea, județul Cluj, a fost menționată în lista Monumentelor Istorice încă din anul 1954. Construcția acestui lăcaș a fost datată în anul 1672 conform inscripției de pe o Evanghelie a preotului Ioan Leheny care spunea: „Sfânta biserică din Dretea, precum am aflat scris într-un orologiu vechi s-au edificat în anul 1672, fiind preot Popa Mihai”². Biserica din Dretea a fost construită folosindu-se doar barda și securea, cu prispă deschisă, mărginită de stâlpi nedecorați, cu pronaos din care se urcă în turnul clopotniței, naos cu absida și altarul în formă deosebită și rar întâlnită, de poligon cu șase laturi, dispuse neregulat. Portalul ușii de la intrare, sculptat în lemn, reprezintă una dintre piesele cele mai frumoase ale bisericii.

„Pictura este realizată (cu excepția iconostasului pictat pe pânză, în anul 1742) în anul 1672, direct pe bârnele de lemn și pe scândurile care acoperă tavanul pronaosului, bolta naosului și cupola altarului, în tehnica tempera, incredibil de bine conservată și de o excepțională valoare artistică.

Construită într-o perioadă în care majoritatea populației sătești nu știa carte, iar limba liturgică era slavona, biserica a fost zugrăvită pe înțelesul populației satului. Prezentă pe toată suprafața interioară a bisericii, tematizând fiecare spațiu, a fost pe bună dreptate considerată Biblia în imagini a omului de rând, modul de tratare a

¹ *Ibidem*, p. 247.

² Corneliu Ioan Bucur, *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „ASTRA” (Dumbrava Sibiului) - Catalog*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2007, p. 289.

scenelor și personajelor sfinte de către zugravii populari influențând, adesea, profund, mentalul și imaginația țăranilor.

Zugravii anonimi au pictat la Dretea conform Erminiei ecleziastice întâlnită în toate bisericile țăărănești din lemn.

Pronaosul, spațiul destinat femeilor, prezintă teme cu personaje eminentamente feminine: pe perețele de vest sunt înfățișate Sfintele Mucenite, pe perețele de nord, Sfintele Fecioare (mironosițele, Maria Magdalena, Marta, Maria, Ioana, Salomeia și Ana), iar pe perețele despărțitor dintre pronaos și naos, în stânga intrării, Învierea lui Iisus, în dreapta intrării trei sfinte femei. Tavanul prezintă o temă arhaică, Bolta înstelată cu soarele și luna, numită de cercetătorii fenomenului, creștinism cosmic.

În nava principală a naosului se disting patru registre principale. Primul registru, pictat pe semicalotă, prezintă episoade din Geneză: Crearea Evei, Păcatul strămoșesc și Alungarea din Rai. În stânga intrării apar Sfinții Împărați Constantin și Elena, iar în dreapta, Sfinții doctori fără de arginți, Cosma și Damian. Al doilea registru, ilustrat pe fiecare arc al boltei, prezintă frize ale Sfinților Mucenici Militari, care încadrează medalioane cu scene din ciclul hristologic al Săptămânii Patimilor: Spălarea picioarelor ucenicilor, Sărutarea lui Iuda, Iisus la Ana, Iisus la Caiafa, Iisus la Pilat, Iisus la Irod, Batjocurirea lui Iisus, Drumul Crucii. Pe culmea boltei, în cadrul registrului al treilea, sunt redade în medalion personajele care conduc cerurile și întreaga creație: Sfânta Treime, Maica Domnului cu pruncul Iisus, Sfinții Heruvimi. Catapeteasma, piesa cea mai valoroasă a decorației pictate, se remarcă prin realizarea stilistică deosebită a scenelor, Răstignirea și Friza Apostolilor, având în centru scena Deisis. Inscripția este pictată în partea stângă a iconostasului, datând decorația și având ca text: *Acest fruntariu svuntu l-au răscumnărat Nistor Gheorghe cu feciorii, cu Gherman și Nistor și cu Gavrilă și cu gazda lor Maria Pătrului, pomeniri lor pomenire veci pomenire lor, anul de la Christos 1742*¹.

Altarul are o scenografie determinată de funcționalitatea spațiului, aici fiind figurate, pe pereții absidei, scene ca Euharistia, Jertfa lui Isac și Teoria Sfinților ierarhi (Sfântul Arhidiacon Ștefan, Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Vasile cel Mare), iar pe cele șapte laturi ale cupolei de formă neregulată, Sfinții arhangheli și îngeri, Sfinții prooroci, Maica Domnului în glorie, Liturgia Îngerească. Iisus în glorie și Sfânta Treime, în centrul cupolei. Autorii întregii picturi nu se cunosc² Altarul se deosebește prin arhitectură de bisericile de lemn românești, cu o pictură împărțită în două cadre, reprezentând scene din Vechiul și Noul Testament. „Capela sixtină a bisericilor de lemn românești” a fost restaurată de unul dintre cei mai mari meșteri maramureșeni Gavrilă Hotico, din comuna Ieud, județul Maramureș, care a restaurat peste 60 de biserici de lemn, a construit nouă și a strămutat 12. Lucrările de reconstrucție au fost finalizate în anul 2004, când biserica a fost sfințită de un sobor de preoți alături de I. P. S. Bartolomeu Anania.

Biserica de lemn cu hramul *Înălțarea Domnului*, din Comănești județul Gorj, este cea de-a treia biserică reconstruită în Muzeul în aer liber din Dumbrava Sibiului. Inscripțiile din pridvor ne dezvăluie anul în care a fost construită, 1796. Inclusă în lista Monumentelor Istorice din România, are o planimetrie rectangulară a pronaosului și a naosului, iar altarul are forma absidei poligonale. În anul 1894 catapeteasma bisericii a fost construită din cărămidă, tencuită și pictată în frescă,

¹ *Ibidem*, p. 290-291.

² *Ibidem*, p. 291.

având forma aproape pătrată 4,10 m / 3,90 m. Pe tetrapodul din fața altarului sunt pictați îngeri înconjurați de motive decorative.

Pe icoane apar pictați *Sfântul Dimitrie*, *Fecioara Maria cu Pruncul în brațe*, sfinți, scene de la Praznicele Împărătești, iar pe unele dintre ele se pot distinge inscripții în limba română cu caractere chirilice. Pardoseala este din cărămidă, iar naosul are două ferestre care permit pătrunderea luminii naturale în biserică. Suprafața întregii biserici este de 12,35 m / 6,35 m. Întreaga construcție este realizată din grinzi de lemn din stejar îmbinate în cheutori, „coadă de rândunică.” Alternanța de piatră și cărămidă din fundație demonstrează un stil postbizantin. Pridvorul bisericii se află pe latura de vest și este susținut de patru stâlpi pe care sunt încrustate motive decorative.

Clopotnița lăcașului este într-o construcție alăturată cu o înălțime de 5,77 m și o lățime de 2,10 m, acoperită cu șindrilă. Patru trepte fac legătura construcției cu solul. Pe copacul de lângă biserică se găsesc mai multe cruci de pomenire, viu colorate, simbolizând libertatea sufletului după moarte. Gorjul poate fi considerat o „capitală a crucilor”, fenomen transmis din strămoși.

Biserici de lemn din județul Sibiu. Circuit turistic religios

Biserica de lemn cu hramul *Buna-Vestire* este situată în localitatea Broșteni, în partea de vest a județului Sibiu (podîșul Transilvaniei), localitate cunoscută și sub denumirea de *Kradendorf*. Broșteni este o componentă a localității Păuca, atestată documentar în anul 1296. Vechimea localității este demonstrată și cu ajutorul descoperirilor arheologice în care s-au găsit obiecte din epoca romană. Biserica cu hramul *Buna-Vestire*, inițial de rit greco-catolic, a fost declarată monument istoric în anul 1960.

Lăcașul de cult a devenit ortodox din luna octombrie 1948, prin reformă. Biserica este așezată într-un loc mai ferit, construită din bârne de brad cu o dimensiune de 12,5 m/5,5 m, în formă de corabie, cu altar rotund, acoperișul în două ape, cu învelitoare din șindrilă până în 1890, când s-a înlocuit șindrița cu țiglă și pereții au fost tencuiți. A fost pictată între anii 1741-1743, astăzi nemaiputându-se descifra urmele picturii. Vechimea bisericii nu se cunoaște cu adevărat. Ea ar fi putut fi construită înaintea anului 1741 când s-a început pictura interioară. Lângă biserică se află clopotnița care ne dezvăluie vechimea ei cu ajutorul inscripției „Anno 1628 Im Nahmen Gottes”. Astăzi clopotul este spart. În jurul lăcașului de cult se aflau patru pietre funerare, frumos sculptate, cu inscripții în chirilică, transferate astăzi în curtea protopopiatului din Sibiu¹.

Obiectivele turistice din vecinătatea localității Broșteni sunt: Biserica Evanghelică din Păuca, Biserica Ortodoxă din Păuca și Monumentul Eroilor din Primul Război Mondial din Păuca (1936).

Localitatea Presaca din județul Sibiu, mai este cunoscută și sub denumirea de *Kerschorf* și a fost atestată documentar în anul 1647². Localnicii din Presaca sunt amintiți ca buni credincioși încă din anul 1578, an în care apare menționată o biserică cu hramul *Sfânta Treime*, care ar putea fi cea menționată astăzi pe lista monumentelor istorice. Biserica de lemn *Sfânta Treime* din localitatea Presaca datează din anul 1728, are suprafața de 15 m/6 m, cu o înălțime de 5,5 m, și a fost construită din bârne de stejar cu o grosime de până la 45 cm. Inițial biserica avea naos și altar, pronaosul

¹ Cecilia Gândilă, *Broșteni la izvor de Secaș Mic*, Sibiu, Editura Tribuna, 2000, p. 85-86.

² Eugen Străuțiu, Marius Halmaghi, *Țara Secașelor*, Sibiu, 2007, p. 277.

fiind adăugat mai târziu. Intrarea în biserică se face pe latura vestică al cărui perete este din cărămidă. Deosebit de interesante sunt cele șase laturi ale altarului care dau impresia de rotunjime. Pereții construcției sunt tencuiți în exterior și se sprijină pe stâlpi montați de lemn care susțin șarpanta. În interior zugrăveala a fost eliminată, astfel putându-se observa urme vechi de pictură. Comunicarea dintre naos și altar se face prin două deschizături, unde se aflau *Ușile Împărățești* și cele *Diaconești*, astăzi dispărute. Se știe însă că cel care a pictat *Ușile Împărățești* a fost Nicolae Zugravu din Ludoș, în anul 1793. Acoperișul este în două ape susținând învelitoarea din țiglă și terminându-se cu un fronton din scândură pe latura vestică. Altarul are o învelitoare separată. La patru metri distanță de biserică se află clopotnița care rămâne interesantă prin inscripția cu caractere chirilice: „Meșter Gheorghe - anul 1770 martie 13 zile”, aflată pe una dintre bârnele care susțin acoperișul¹.

Biserica cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* se află în localitatea Sângătin, localitate din județul Sibiu, la 7 km de Apoldu de Jos, în componența căruia se află. Localitatea este atestată documentar în 1290-1301. Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Graviil* este monument istoric construit în anul 1682. Lăcașul a fost adus în satul Sângătin prin anii 1680-1685 din locul numit „Valea Spinelui”², din Apoldu de Jos și așezată în cimitir, în spatele curții parohiale. A fost complet refăcută de părintele Gheorghe Bădilă, păstrându-i-se forma inițială. La demolare a fost găsită o scândură bătută pe ușa bisericii, cu un text scris cu litere chirilice, care spunea că biserica a fost adusă din Topârcea. Se pare că lăcașul a fost construit de domnul Țării Românești, fiind un schit călugăresc înainte de a fi adus în Sângătin.

Tradiția spune că edificiul ar fi fost adus pe sănii trase de boi pentru a servi ca lăcaș de cult credincioșilor care acceptaseră uniția. Construcția este ridicată pe o fundație de piatră legată cu mortar, a cărei înălțime variază între 20-50 cm, în funcție de configurația terenului. Fundația se continuă cu bârne de stejar, tencuite, iar acoperișul este din șindrilă, construit în anul 1975. Tot în acest an tencuiala fixată pe șipci de lemn a fost înlocuită cu una fixată pe o structură de trestie. Cu ocazia lucrărilor, o scândură, tăblie de cruce funerară, a fost găsită între bârnele construcției.

Pe această tăblie se mai pot distinge „IS, HS, NI, KA” și textul : „Aici odihnește Popa Oprea”³. Pronaosul de mici dimensiuni, se continuă cu naosul luminos, având deasupra o boltă semicilindrică. Pictura este pe pânză, foarte valoroasă și frumoasă și se păstrează în partea superioară a lăcașului, restul picturii fiind foarte deteriorată. Altarul are trei laturi, cu acoperiș propriu de dimensiuni mai mici decât cel al navei. *Ușile Împărățești* sunt sembrate cu inscripția: „1769 Popa David (?) din Rășinari”⁴. Dimensiunile bisericii sunt de 12,5 m/4,5 m. Turnul bisericii adăpostește un clopot mic, iar inscripția care se găsește aici ne dezvăluie anul construcției: „Anul Domnului 1717 Popa Tod(er) de la Sângătin”⁵. Turnul este de formă pătrată, terminat într-o mică piramidă, pe care e fixată o cruce de fier.

Obiectivul turistic din localitatea Sângătin care poate fi vizitat, alături de biserica monument mai sus menționată, este: Castrul Roman (*Sub Gorgan*). Evenimentul anual organizat în această localitate este *Zilele Culturale ale*

¹ Laurențiu Toma, *op.cit.*, p. 15.

² *Ibidem*, p. 19.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*.

Sângătinului (iunie). Traseul turistic care poate fi parcurs în localitatea Sângătin este pe Valea Sângătinului.

Localitatea Apoldu de Jos este așezată la marginea de sud a Podișului Transilvaniei, la limita sud-estică a Podișului Secașului. Situată la 39 km de Sibiu, comuna are în componența sa Sângătinul situat la 7 km de comună. Apoldu de Jos a fost atestat documentar în 27 octombrie 1288, într-un act dat în Brașov de către regele Ungariei, Ladislau al IV-lea Cumanul (1272-1290), prin care se restituia Episcopiei Transilvaniei, dijelele din comitatul Ugocea. În anul 1292, primul greav al Apoldului de Jos este Arnold d'Apoldia, comitele obștii ce deținea moșia Sângătin ca danie. Din acest moment, evoluția celor două localități este complet diferită: Sângătinul este cuprins în comitatul Alba Inferioară, membrii obștii devenind aserviți stăpânului moșiei până la 1848¹.

Cercetătorii susțin originea germană a numelui *apold* ca provenind de la localitatea din Germania *Apoldia* sau de la numele de persoană *Adelbad*, iar denumirea veche românească este Apoldu Mic. Urmele arheologice descoperite pe teritoriul Apoldului de Jos atestă un fapt de necontestat: oamenii paleoliticului, ocupându-se cu vânătoarea, pescuitul și o agricultură primitivă, au trăit în depresiunea Apold - Miercurea. Concluziile cercetătorilor, în baza studiilor efectuate, au fost că așezarea era locuită de o populație daco-romană (descoperirea existenței unei vile romane între Apold și Ludoș)². În 1968, cu ocazia unor lucrări efectuate în zona Apold, a ieșit la iveală pe o porțiune de 80 m, *drumul roman*, destul de bine conservat, paralel cu actualul curs al văii Apoldului. *Calea lui Traian*, șerpuia pe malul stâng al Secașului, fiind atestată arheologic din apropierea stației CFR Miercurea - Cunța - stația CFR Cut - Răhău - în zona așezării daco-romane de la Podul Pricopului (Sebeș), până la Apulum (Alba Iulia). În 1919 la Apoldu de Jos s-a descoperit tezaurul monetar format din 206 monede (denari romani). Monedele, datând din timpul Împăratului Septimius Severus (195-208), au fost preluate de P. Harsany și duse la Budapesta pentru identificare.

Astăzi localitatea adăpostește Biserica cu hramul *Sfântul Ioan Evanghelistul*, construită din bârne de brad îmbinate în „coadă de rândunică”. Sfințită în anul 1771, de către episcopul Sofronie Chirilovici, se presupune ca ar data din timpul lui Mihai Viteazul și ar fi fost construită la Ocna Sibiului. Biserica a fost adusă în Apoldu de Jos în anul 1770 de către credincioși, într-o noapte, cu carele trase de boi. Biserica a fost construită prin 1767-1768. Tradiția amintește de o altă biserică de lemn aflată pe locul celei actuale care ar fi fost vândută comunității din Sângătin³. Dimensiunile bisericii *Sfântul Ioan Evanghelistul* sunt de 18,3 m/6,2 m și are subzidire de piatră, 1 m de la pământ. Lăcașul are formă de corabie, cu pronaos, naos și altar. Clopotnița se află la 4 m de biserică, este tot din lemn, pe tălpi de stejar, acoperită cu șindrilă, adăpostind un singur clopot. Fereastra de pe latura vestică este de formă evazată, tăiată dintr-o singură bârnă, cu o cruce de lemn pe mijloc. Pronaosul este delimitat de naos printr-o îngrăditură sculptată în fusuri de lemn, având în partea superioară o pisanie scrisă cu litere chirilice, pictate pe lemn, din secolul al XVIII-lea: „Zugrăvit-u-s-a această biserică în zilele Înălțatului Împărat Iosif al II-lea, fiind arhiereu neunit

¹ Johann Daniel Henrich, Ioan Beju, Ioan Câmpeanu, *Apoldu de Jos. Texte monografice*, Sibiu, Editura Tehno Media, 2007, p. 150.

² <http://www.comunaapoldudejos.ro/culturaRepere.php>, accesat în data de 8 martie 2012.

³ Laurențiu Toma, *op. cit.*, p. 5.

Sofronie Chirilovici și s-a zugrăvit de Simion Zugravul din Craiova, pe cheltuiala și purtarea de grijă a ctitorilor I. Blatea, Ioan Lazăr, Iosif Baltea, Ioan Căndea și Moise Blatea”¹. Ferestrele altarului sunt de dimensiuni mici, una dintre ele este apărată de un grilaj metalic confecționat din două bare. Tavanul altarului e confecționat din scânduri suprapuse, dând impresia unei bolți în stil gotic. Acoperișul bisericii este în două ape, din șindrilă rotundă, refăcut în 2008. Meșteri șitari, dulgheri și fierari s-au implicat în proiectul de restaurare. Pictura interioară este valoroasă și a fost realizată de meșterul Simion Zugravul din Craiova. Pictura din altar este distrusă, iar cea din naos și pronaos e în stare mai bună. Biserica deține o importantă colecție de patrimoniu formată din icoane pe sticlă, pe lemn și mobilier. Tot aici întâlnim o mare colecție de cărți bisericești din anii 1732-1846: *Apostol, Ciaslov, Evanghelie, Penticostariu*.

Obiectivele turistice din Apoldu de Jos sunt: Monumentul Eroilor Români din Primul Război Mondial, Biserica cu hramul *Buna-Vestire* (1818-1822) și atelierele de fierărie din localitate. Evenimentele anuale organizate în localitate sunt: *Datină străbună pe Secaș* (februarie) și *Zilele Culturale ale Apoldului* (august). *Traseele turistice care pot fi parcurse cu plecare din localitatea Apoldu de Jos sunt: Apoldu de Jos - sat Sângătin - Podișul Secașelor - Biserica din lemn Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil (1682) și Apoldu de Jos (descoperirea tezaurului monetar roman) - Podișul Secașelor (râul Secaș).*

Biserica de lemn cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* este parte componentă a localității Poiana Sibiului. Localitatea se află în regiunea Mărginimea Sibiului, la 35 km de orașul Sibiu. Este una dintre cele mai pitorești așezări din Mărginime, aici fiind înființată prima *Uniune a oierilor din întreaga țară*. Locuitorii păstrează nealterate portul și datinile, purtându-le cu dânsii în transhumanță din Peninsula Balcanică și până pe întreg țărmul Mării Negre, atingând Munții Alpi: „Pământul românesc s-a întins până acolo, până unde a răsunat graiul și cântecul românesc. Iar graiul și doina noastră au răsunat pe întinderi mult mai mari decât cele cuprinse între hotarele României de azi”².

Biserica cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* a fost construită în anul 1766, din lemn de brad, cu temelia din piatră și acoperișul din șindrilă. Despre acest monument reprezentativ al așezărilor românești din Mărginime se spune că ar fi fost adus din Jina. Biserica are un pridvor larg pe latura vestică, și turlă scundă pe pronaos. Este clădită în stil romanic, în formă de navă cu absidă la altar și un turn mic pe pridvorul deschis. Pictura din interior este în întregime ștearsă, valoarea artistică fiind reprezentată de pictura iconostasului. Lăcașul a fost pictat de mai mulți zugravi precum Simion Zugravul Oprobeci din Craiova care a pictat naosul, în 1771, Vasile Muntean din Săliște care a pictat iconostasul, în 1801 și Constantin Zugravul care a pictat altarul, în 1791. Dimensiunile lăcașului sunt 19,4 m/6,8 m. Biserica a fost construită pe o fundație din piatră, lespezi care s-au folosit și pentru pavimentul pridvorului cu rol de protecție a pronaosului și a turnului. Spațiul unde cântă corul bisericii „podîșorul”, este de dimensiuni mai mari întinzându-se până aproape în mijlocul navei. Datele despre această biserică sunt întregite de pisania în chirilică de pe peretele dintre naos și pronaos care arată că a fost construită în zilele Împărătesei Maria Tereza și Iosif al II-lea, terminându-se lucrările sub Episcopul Chirilovici.

¹ http://ro.wikipedia.org/wiki/Biserica_de_lemn_din_Apoldu_de_Jos, accesat în data de 8 martie 2012.

² Protopop Gheorghe Maior, *Comuna Poiana Sibiului*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, p. 5.

Biserica deține o valoroasă colecție de icoane pictate pe lemn și sticlă, unele dintre ele folosite astăzi la sărbători. Turnul adăpostește două clopote, originale prin ornamentele făcute în bronz, turnate la Timișoara. Clopotele sunt donate în 1907 de către Ioan Oprea, Nicolae Șerb și soția Salomia¹. Înaintea acestui lăcaș de cult, locuitorii au avut o altă biserică pe care au vândut-o.

Obiectivele turistice care pot fi vizitate în localitatea Poiana Sibiului sunt: Muzeul sătesc cu profil etnografic pastoral, amenajat în 1958, Biserica *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil* (1886) din Vadu, Monumentul Eroilor Români din Primul Război Mondial (1923) și o Troiță (lângă Primăria comunei). Evenimentul anual organizat în Poiana Sibiului este *Târgul de berbecuți* - 19 septembrie (cel mai mare).

La câțiva kilometri de Poiana Sibiului, se află comuna Jina, situată în sud-vestul județului, la limita cu județul Alba. Accesul în comună se poate face pe două căi, ambele pornind din DN1 (Sibiu – Sebeș - Alba) și apoi DJ 106E (Săliște – Galeș - Tilișca - Rod - Poiana - Jina - 25 km) sau pe varianta Miercurea - Dobârca - Poiana - Jina (20 km). Teritoriul mai este străbătut de numeroase drumuri forestiere pe văile Dobrei, Șugagului, Sebeșului, Bistrei, drumuri pe care se poate ajunge cu mașina până sus în inima munților, la colibele și stânele care sunt frecvente atât în Munții Cindrelului cât și ai Sebeșului. Vatra satului este așezată la 1.000 m altitudine, pe șapte coline. Comuna face parte din cunoscuta zona etnofolclorică Mărginimea Sibiului, fiind reprezentativă pentru portul și obiceiurile tradiționale legate de păstorit.

Jina adăpostește *Capela Funerară* (osuar), datată din anul 1827, care nu apare pe lista monumentelor istorice. Am inclus acest osuar în traseul bisericilor de lemn din județul Sibiu, datorită vechimii și a valorii etnografice pe care o demonstrează. Este o construcție din lemn, simplă, de formă paralelipipedică cu acoperișul în două ape, acoperită cu țigla. Suprafața acestei capele este de 4,5 m/2,3 m.

Obiectivele turistice din această localitate sunt: *Biserica Veche* din Jina, Etno Muzeul *Casa Morariu*, Monumentul Eroilor din Primul Război Mondial, Monumentul Eroilor din cel de-al Doilea Război Mondial, *Biserica Nouă* din Jina și Mănăstirea de maici cu hramul *Acoperământul Maicii Domnului*. Evenimentul anual organizat în Jina este Festivalul folcloric *Sus pe muntele din Jina* (iulie). Trasee montane care pot fi parcurse cu plecare din această localitate sunt: Jina - dealul Căptanu Mic - Căptanu Mare - vârful Guga Mare - Guga Mic - Dealul Pripoane - La Duși - Pădina Rudarilor - Vârful Foltea - Vârful Frumoasa - Vârful Cindrel (marcaj: banda albastră / durata 8-10 ore) și Jina - Valea Dobra - Vârful Fântânele - Vârful Porumbelu - Măgura Jinarilor - Vârful Paltinei - Pădina Rudarilor (marcaj: cruce roșie / durata: 2 ore).

Stânci deosebite prin formă și dimensiuni, monumente ale naturii cu valoare geologică sunt întâlnite în această localitate precum: *Masa Jidovului*, *La Grumazi*, *Pintenii din Coasta Jinei*, *Circul glaciari Gropata*, *Tănoavele Tărtărău* și *Frumoasa*.

Stațiunea turistică Păltiniș, este situată la 32 de km sud-vest de Sibiu, în județul Sibiu, la altitudinea de 1.442 m, într-o pădure de conifere, în Munții Cindrel. Din anul 1902, Stațiunea Păltiniș comunică cu orașul Sibiu printr-o șosea care străbate un cadru natural de o frumusețe deosebită. Păltinișul este cea mai veche stațiune din România și se află la cea mai înaltă altitudine din țară. A fost întemeiată de Societatea Carpatină Transilvană, în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea. Printre multele case

¹ Laurențiu Toma, *op.cit.*, p. 9.

pe care le găzduiește stațiunea, amintim *Casa Turștilor* (1894), *Casa Medicilor* (1895), *Sala Monaco* (1898), toate declarate monumente istorice.

Un important obiectiv turistic din Păltiniș este Schitul Păltiniș, cu hramul *Schimbarea la Față a Domnului* ctitorit de mitropolitul Nicolae Bălan, în jurul anului 1925-1927. Lăcașul a fost ridicat de un grup de meșteri din Rășinari, din lemn de brad nefasonat, pe un postament înalt de piatră. Pentru a da mai multă frumusețe, meșterii constructori au prelucrat capetele bânelor care formează pereții despărțitori în interior. Spațiul liturgic este structurat conform ritului bizantin, altarul se delimitează de naos printr-un iconostas de lemn împodobit cu icoanele pictorului Constantin Vasilescu, date în 1944.

Catapeteasma a fost realizată între anii 1944 și 1945, de către Constantin Vasile în stil neobizantin, iar fresca care îmbracă interiorul bisericii este opera lui Ovidiu Preoteșcu. Un element decorativ des întâlnit pe fațada bisericii de lemn este brâul care înconjoară întregul corp al bisericii. Accesul în biserică se face printr-un pridvor înalt.

Dintre obiectele de valoare păstrate în biserică din Păltiniș se numără *icoana Sfintei Cuvioase Paraschieva*, zugrăvită în jurul anului 1904, și o *Psaltire* din aceeași perioadă de început a secolului al XX-lea. Clopotnița schitului este construită la câțiva metri de biserică, dintr-o structură de lemn și adăpostește două clopote de bronz turnate de fosta fabrică Schact-Kantz, în anul 1927. Biserica este acoperită cu șindrilă imitând stilul vechilor biserici transilvănene. În luna august a anului 1975, în timpul Mitropolitului Nicolae Mladin, s-au început lucrările de restaurare la biserică schitului.

O bucată din *Sfânta Cruce* pe care a fost răstignit Mântuitorul Iisus Hristos, adusă de către pelerini, în urmă cu 1.000 de ani de la Catedrala Sfântului Gertrudis din Olanda și donată în anul 2006 schitului¹, reprezintă unul dintre cele mai valoroase odore.

Slujbele religioase sunt anunțate cu ajutorul celor două toace, una din metal și alta de lemn. Lângă Schit este înmormântat filosoful român Constantin Noica, care a trăit între anii 1909 și 1987. Ultimii ani din viață i-a petrecut în acest loc liniștit, din inima naturii.

Obiectivele turistice din Stațiunea Păltiniș sunt: *Casa Turștilor* (1894), *Casa Medicilor* (1895), *Sala Monaco* (1898), Mormântul filozofului Constantin Noica și Casa în care a trăit și a fost exilat Constantin Noica. Evenimentele anuale organizate în Păltiniș sunt: *Hramul Schitului din Păltiniș* (6 august) și *Serbările zăpezii la Păltiniș* (februarie/martie). Traseele montane care pot fi parcurse plecând din Stațiunea Păltiniș sunt: Păltiniș - Poiana Găujoara - șaua Bătrâna (marcaj: cruce roșie / durata: 2 ore); Păltiniș - Vârful Oncești - Grădina Oncești - Poiana Muncel - Stâna Găujoara - Păltiniș (marcaj: punct albastru / durata: 3 ore); Păltiniș - Vârful Oncești - Poiana Lupilor - Șanta - Păltiniș (marcaj: triunghi albastru / durata: 3 ore); Păltiniș - Poiana Muncel - Stâna din Bătrâna Mică - Cabana Gâtul Berbecului (marcaj: triunghi roșu / durata: 3-4 ore); Păltiniș - Grădina Oncești - Dealul Nanu - Dealul Capra - Fundu Râului - Râu Sadului - Ciupari - Cabana Valea Sadului (marcaj: punct albastru / durata: 6 ore); Păltiniș - Cheile Cibinului - La Pisc - Dealul Runcuri - Cabana Fântânele (marcaj: punct roșu / durata: 5-6 ore).

¹ <http://www.sibiul.ro/biserici-sibiu/schitul-din-paltinis.html>, accesat în data de 8 martie 2012.

Localitatea Sadu este așezată la poalele Munților Cindrel și Lotru, la 27 km de Sibiu și face parte din Mărginimea Sibiului, zonă ce conservă vechi și autentice tradiții românești. Precum majoritatea localităților din județul Sibiu și comuna Sadu se caracterizează printr-o istorie frământată (urgile tătarilor și turcilor), iar anul primei atestări scrise este 1339. În anul 1383 românii din Sadu sunt amintiți ca plăieși și păzitori ai graniței Regatului Ungar, beneficiind de unele privilegii¹.

Denumirea localității este de origine slavonă *sadu* - livadă, răsad, ducându-ne cu gândul la livada de la poalele munților². Pe culmea dealului, lângă comună se văd ruinele unei cetăți medievale, unde s-au descoperit monede grecești de bronz. De aici provine și un tezaur monetar medieval descoperit într-un mormânt, anterior construirii bisericii românești din Sadu, tezaur datat în secolele XVI-XVII³.

În Sadu a luat ființă în 1782 o manufactură de tors lână și țesut postav. În 1896 a fost construită prima hidrocentrală de pe teritoriul țării noastre, Sadu I. În 1907 se construiește în amonte a doua hidrocentrală, Sadu II, iar în 1955 hidrocentrala Sadu V, alimentată cu apă din Lacul Negoveanu, având un baraj de 62 m înălțime. Tot în Sadu se mai află o renumită fabrică de bere. Din Sadu se pot face excursii pe pitoreasca Vale a Sadului, spre Gâtu Berbecului, Lacul Negoveanu și de acolo spre Păltiniș sau spre Valea Frumoasei. Cabanele montane din zonă sunt: Valea Sadului (550 m altitudine) și Gâtu Berbecului (1.175m altitudine). Pe terasa Râului Sadu, între Tâlmăciu și Sadu se află o rezervație botanică pe o suprafață de 20 ha⁴.

Biserica de lemn cu hramul ***Adormirea Maicii Domnului***, cunoscută și sub denumirea de *biserica unită*, a fost construită la începutul secolului al XVIII-lea. Biserica, monument important din localitatea Sadu, a trecut la unirea cu Roma la 1700, în urma emiterii diplomelor leopoldine, când preoții ortodocși au fost îndepărtați, lăcașul fiind preluat de preoții greco-catolici. De-a lungul timpului biserica a fost renovată în mai multe rânduri, lucru care a determinat modificarea aspectului inițial. În anul 1996 construcția a fost mutată pe malul drept al Râului Sadu cu scopul de a zidi pe locul inițial o nouă biserică mai încăpătoare, biserica din lemn primind statutul de monument. Naosul are formă rectangulară la care în anul 1974 i s-a adăugat un pronaos construit în aceeași tehnică. Pereții interiori sunt tencuiți și văruiți, fiecare perete fiind prevăzut cu câte două ferestre mici protejate de gratii din fier forjat. Cel mai important element al bisericii îl constituie altarul, tencuit și el ca și construcția înaintea lui 1974, interiorul fiind placat cu lambriuri. Nava are bolta semicirculară. *Icoanele Împărătești* ale Iconostasului au fost date în anul 1837, pictate de Ioan Zugravul din Boița. Marginea superioară a Iconostasului este delimitată printr-un șir tricolor încadrând registrul apostolilor, datat din 1836. Forma altarului se termină spre vest în unghi ascuțit, reprezentând o raritate în spațiul arhitecturii ecleziastice⁵. Lăcașul a fost mai întâi acoperit cu șindrilă, iar astăzi cu țiglă, având o șarpantă cu pante repezi și baza foarte largă.

¹ Ion Lotreanu, *Sadu, studiu monografic și etnomuzicologic*, Sibiu, Editura Alternative, 1988, p. 9.

² ***, *Sadu - grădină mândră*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2008.

³ Sabin Adrian Luca, Zeno Karl Pinter, Adrian Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu, situri monumente arheologice și istorice*, Sibiu, Editura Economică, 2003.

⁴ Marius Halmaghi, Constantin Ionașcu, Daniela Mureșan, *Comuna Sadu*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, p. 17.

⁵ Alexiu Tatu, *Biserici de lemn din județul Sibiu*, Sibiu, Editura Imago, 2002, p. 17.

Obiectivele turistice din localitatea Sadu sunt: Casa de la nr 105 datată 1866, rezervația botanică Șuvara Sașilor între Tâlmaciul și Sadu, Muzeul Uzinei Electrice, Turbinele electrice din 1902-1903, Hidrocentrala Sadu I - 1896, Sadu II - 1907 și Sadu V - 1955. Traseele montane cu punct de plecare din localitatea Sadu sunt: Sadu - Râu Sadului - Gâtul Berbecului - Rozdești - Șaua Cindrel (marcaj: triunghi albastru), Sadu - Râu Sadului - Cabana Gâtul Berbecului - Cantonul Rozdești - Refugiul Cânaia Șaua Cindrel (marcaj: triunghi roșu / durata: 3 ore).

Sat component al comunei Marpod, localitatea Ilimbav este situată pe Valea Hârtibaciului, pe râul Marpod, aproximativ la 35 km distanță de Sibiu. Anul primei atestări scrise este 1375. Localitatea este recunoscută de aproape un secol pentru zăcămintele sale de gaz metan conținute în subsol. În premieră pentru județul Sibiu a fost experimentat și operat, în anul 1961, primul depozit de înmagazinare subterană a gazelor naturale. Despre locul „La Ciumei” din localitate, se spune că în perioada antebelică, aici locuitorii ar fi fost decimați de ciumă. De abia după ce localnicii „au cusut o iie cu care au îmbrăcat crucea de pe coama dealului” și au rostit descântece și rugăciuni, au reușit să alunge molima din sat.

Biserica de lemn cu hramul **Buna-Vestire** din Ilimbav, a fost adusă din localitatea Noul Român și reasamblată la Ilimbav în anul 1852. Are pictura interioară pe pânză, efectuată în stil bizantin. Pictura se distinge prin claritatea sa, temele abordate fiind puține. Configurată după un plan dreptunghiular, aceasta prezintă pe latura de apus un pridvor închis, iar tindele de la nord și sud fac din ea obiectul cel mai apropiat de tipologia locală a caselor din bârne, având o suprafață de 12,7 m/6,7 m. Construcția aparține secolului al XVIII-lea, fiind un unicat din punct de vedere tipologic în Arhiepiscopia Sibiului, aspectul deosebit fiind dat de prispa care prezintă câte patru stâlpi atât pe latura sudică a navei, cât și pe cea nordică. Fundația a fost refăcută din zidărie de piatră cu mortar de var, iar pereții exteriori au fost tencuiți. Pereții sunt din bârne cu îmbinări în „coadă de rândunică”. O parte din bârnele construcției au fost înlocuite datorită deteriorării, acest lucru reiese din modul de îmbinare și cioplire al lemnului. Pridvorul realizat din cărămidă, se termină în partea superioară într-un turn din lemn cu funcția de clopotniță, care adăpostește un clopot inscripționat cu anul turnării 1854. Altarul este format din trei laturi, care împreună cu peretele iconostasului dă formă dreptunghiulară acestuia din urmă, amintind de tipurile primare de biserici de lemn. Masa altarului se sprijină pe un picior care are încrustate mai multe caractere nedescifrate și a fost realizată dintr-o rocă moale¹. Acoperișul bisericii este în două ape din țigla.

Obiectivele turistice din această localitate sunt: Case cu specific săsesc, Biserica *Sfântul Nicolae* din satul Ilimbav, 1826-1836 și Biserica Evanghelică tip cetate din secolul XVIII-XIX din Marpod.

Netuș este o localitate în județul Sibiu, atestată documentar în anul 1309. Satul se întinde de-a lungul unui pârau afluent al Hârtibaciului, fiind înconjurat din trei părți de dealuri împădurite și dintr-o parte de lunca Hârtibaciului. Pe teritoriul satului s-au descoperit două topoare de serpentin și amfibolit datând, probabil, din neolitic. La nord-vest de sat s-au descoperit gropi considerate morminte de incinerare și un mormânt din neo-eneolitic.

Biserica de lemn cu hramul **Sfinții Apostoli Petru și Pavel** din localitatea Netuș a fost construită în anul 1855 și a suportat de-a lungul timpului mai multe

¹ *Ibidem*, p. 7.

modificări, acestea fiind o caracteristică a istoriei bisericilor de lemn din județul Sibiu. Este o construcție spațioasă, amplasată deasupra satului pe o fundație din piatră și ciment. Caracteristica principală a acestei biserici este dimensiunea deosebită a lungimii, ca urmare a intervențiilor umane, măsurând axul est-vest 26,5 m, jumătate din dimensiune fiind corpul clădirii. Altarul este prevăzut cu ferestre numai pe latura estică. Naosul și altarul sunt tencuite. Pridvorul de pe latura vestică a fost adăugat după construcția bisericii pentru a adăposti anumite slujbe religioase. Inițial turnul clopotniței era imediat deasupra ușii de pe peretele vestic. Astăzi clopotnița este adăpostită într-o construcție din lemn fasonat, separată de nava bisericii. Acoperișul este din țiglă, prevăzut cu laturi pentru fiecare dintre pereții altarului. Lăcașul dispune de o valoroasă colecție de icoane pictate pe sticlă, expuse sub ștergare, lucrate și donate de localnici.

Obiectivele turistice care pot fi vizitate în localitate sunt: Biserica fortificată, construită în secolul al XIV-lea, ca biserică sală în stil gotic, cu turn din anul 1505 și Cimitirul Eroilor Germani.

Proiectul *60 de biserici de lemn* din Sibiu, Hunedoara, Vâlcea și Gorj a fost inițiat de către Fundația Dala și Ordinul Arhitecților din România având drept scop restaurarea bisericilor de lemn din cele patru județe și reintegrarea lor în viața comunității. În anul 2011 au avut loc lucrări de reabilitare și conservare la Biserica de lemn din Ilimbav, județul Sibiu, executate de către restauratorii Muzeului ASTRA, coordonați de Iov Tolomei. Au mai avut loc intervenții de urgență la bisericile din Presaca și Broșteni, precum și la osuarul din Jina. Se intenționează continuarea acestor restaurări ale bisericilor din lemn, în așa fel încât aceste monumente, alături de alte monumente din localitățile respective, să contribuie la promovarea turismului din zona în care se află și chiar la dezvoltarea turismului la nivel național.

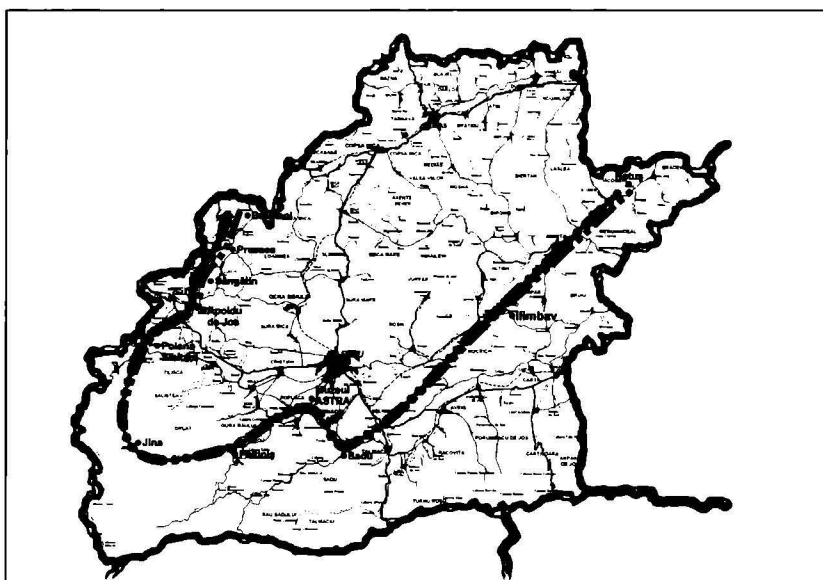
Bibliografie:

1. Bucur, Corneliu, Ioan, *Muzeul Civilizației Populare Tradiționale „ASTRA (Dumbrava Sibiului). Catalog*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2007, 448 p.
2. Gândilă, Cecilia, *Broșteni la izvor de Secaș Mic*, Sibiu, Casa de Editura și Presa Tribuna, 2000, 114 p.+ 21 p.: il.
3. Gligor, Liviu, *Lucrări de reabilitare și conservare la biserica de lemn (ortodoxă) din Ilimbav județul Sibiu. Monument istoric SB-II-m-B-12407 beneficiar Parohia Ortodoxă Ilimbav*, Sibiu, Datac, 2010, 125 p.
4. Halmaghi, Marius, Constantin, Ionașcu, Daniela, Mureșan, *Apoldu de Jos*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, 22 p.
5. Halmaghi, Marius, Constantin, Ionașcu, Daniela, Mureșan, *Sadu*, Colecția „Micromonografii locale”, Sibiu, Editura Etape, 1999, 24 p.
6. Henrich, Johann Daniel, Beju, Ioan, Câmpeanu, Ioan, *Apoldu de Jos: Texte monografice*, Sibiu: Tehno Media, 2007, 279 p.
7. Lotreanu, Ion, *Sadu, Studiu monografic și etnomuzicologic*, Sibiu, Editura Alternative, 1988, 175 p.
8. Luca, Sabin, Adrian; Pinter, Zeno, Karl, Georgescu, Adrian, *Repertoriul Arheologic al județului Sibiu - situri, monumente arheologice și istorice*, Sibiu, Editura Economică, 2003, 320 p.

9. Maior, Gh., *Scrieri despre oieri și oierit*, Colecția „Micromonografii locale”, în: *Comuna Poiana Sibiului*, Sibiu, Editura Etape, 1999, 24 p.
10. Străuțiu, Eugen, Halmaghi, Marius, *Țara Secașelor*, Sibiu, Editura Etape, 2007, 292 p.
11. Ștefan, Ciprian, Anghel, *Identificarea iconografică a bisericilor de lemn din cadrul: Muzeului Civilizației Populare Tradiționale „ASTRA”*, în: *Cibinium 2001-2005*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2006, 331-335 p.
12. Tatu, Alexiu, *Biserici de lemn din județul Sibiu*, Sibiu, Editura Imago, 2002, 19 p.
13. Toma, Laurențiu, *Biserica de lemn din Sadu (jud. Sibiu): un experiment valoros privind translaarea și restaurarea unui monument istoric*, în: *Cibinium 1990-2000*, Sibiu, Editura „ASTRA Museum”, 2000, p. 175-178.

Link-uri accesate:

1. <http://www.plasticsusa.com/ortho/CarlP1Cap3.pdhtt>, accesat în 8 martie 2012.
2. http://ro.wikipedia.orghttp://ro.wikipedia.org/wiki/Biserici_de_lemn_din_Rom%C3%A2niahttp://www.sibiul.ro/comune-din-sibiu/sadu.html, accesat în 8 martie 2012.
3. <http://www.crestinortodox.ro/biserici-si-manastiri-din-romania/67954-schitul-paltinis>, accesat în 8 martie 2012.
4. http://www.ropedia.ro/romania/obiectiveturistice/prezentare/Sibiu/Paltinis/Schitul_din_Paltinis/, accesat în 8 martie 2012.
5. <http://www.sibiul.ro/biserici-sibiu/schitul-din-paltinis.html>, accesat în 8 martie 2012.
6. <http://www.amiciimuntilor.ro/trasee-in-muntii-cindrel>, accesat în 8 martie 2012.
7. http://60-project.blogspot.com/2009_06_16_archive.html, accesat în 8 martie 2012.
8. <http://www.comunaapoldudejos.ro/culturaRepere.php>, accesat în 8 martie 2012.
9. <http://www.normal.ro/apoldudejos.ro/geografie.php>, accesat în 8 martie 2012.

Biserici de lemn din județul Sibiu. Circuit turistic religios

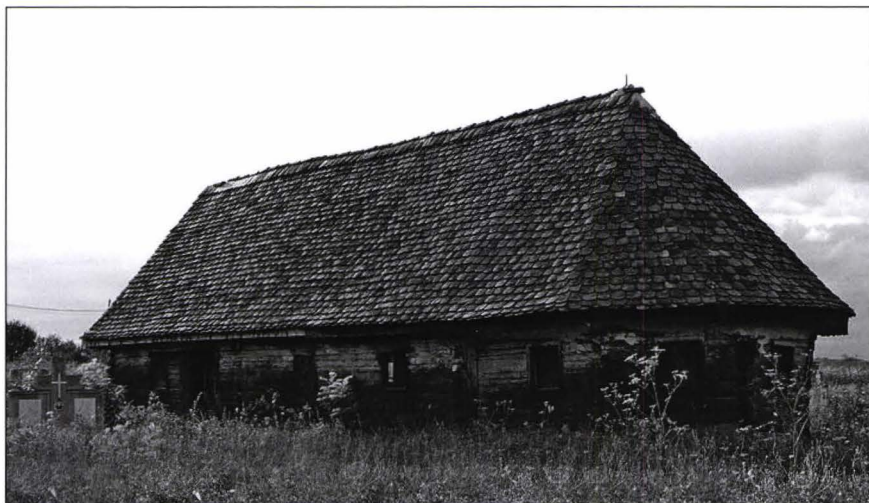
Biserica cu hramul *Pogorârea Sfântului Duh*, Dretea județul Cluj
Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Biserica cu hramul *Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil*, Bezded, județul Sălaj
Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Biserica cu hramul *Înălțarea Domnului*, Comănești județul Gorj
Muzeul Civilizație Populare Tradiționale ASTRA

Biserica cu hramul ***Buna-Vestire***,
Broșteni, județul Sibiu

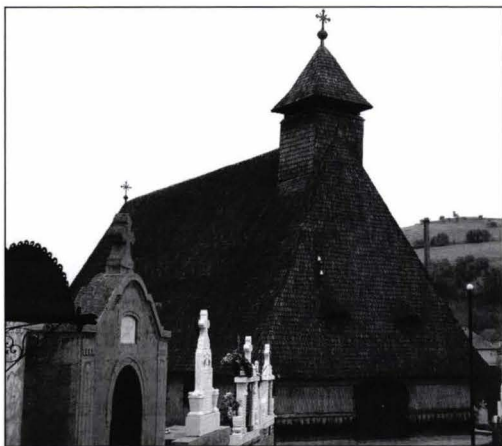
Biserica cu hramul ***Sfânta Treime***,
Presaca, județul Sibiu

Biserica cu hramul ***Sfinții Arhangheli Mihail și Gavriil***, Sângătin, județul Sibiu

Biserica cu hramul **Sfântul. Ioan Evanghelistul**,
Apoldu de Jos, județul Sibiu

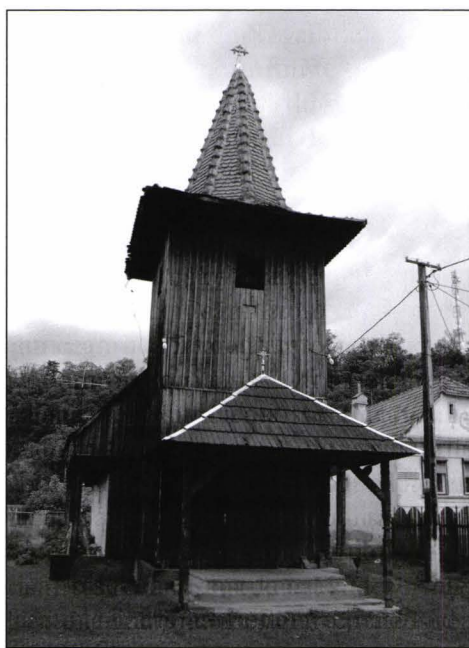
Biserica cu hramul **Adormirea Maicii Domnului**,
Poiana Sibiului, județul Sibiu

Capelă -osuar, Jina, județul Sibiu

Schitul cu hramul *Schimbarea la Față a Domnului*, Pălăniș, județul Sibiu

Biserica cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, Sadu, județul Sibiu

Biserica cu hramul *Buna-Vestire*, Marpod, județul Sibiu

Biserica cu hramul *Sfinții Apostoli Petru și Pavel*, Netuș, județul Sibiu